

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТЫНАН
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУНУН

“Бир Дүйнө-Кыргызстан» укук коргоо кыймылы” коомдук бирикмесинин кызыкчылыгын көздөгөн Тимур Дженишбекович Арыковдун, Тилек Алмазбекович Алмазбековдун жана Кутман Бактыбекович Кубатбековдун кайрылуусуна байланыштуу “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын “ушул Мыйзамдын 6-статьясында каралган учурларды кошпогондо” деген сөздөр менен баяндалган 5-статьясынын 2-бөлүгүнүн жана 6-статьясынын ченемдик жобосунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча

ЧЕЧИМИ

2024-жылдын 17-январы

Бишкек шаары

№ 01-Р

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту: төрагалык кылуучу Э.Ж. Осмонбаев, судьялар Ч.А. Айдарбекова, М.Р. Бобукеева, К.А. Дуйшеев, Л.Ч. Жолдошева, М.Ш. Касымалиев, К.Дж. Кыдырбаев, Ж.А. Шаршеналиев курамында, катчы А.Т. Таалайбековдун,

кайрылуучу тарап – “Бир Дүйнө-Кыргызстан” укук коргоо кыймылы” коомдук бирикмесинин директору Толекан Асаналиевна Исмаилованын, “Бир Дүйнө-Кыргызстан” укук коргоо кыймылы” коомдук бирикмесинин ишеним кат боюнча кызыкчылыгын көздөгөн Тимур Дженишбекович Арыковдун, Тилек Алмазбекович Алмазбековдун;

жоопкер тарап – Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Самат Кыштообекович Ысырановдун;

үчүнчү жактар – Кыргыз Республикасынын Президентинин жана Министрлер Кабинетинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Алмазбек Тавалдиевич Молдобаевдин, Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин ишеним кат боюнча өкүлү Азамат Маратович Джаманкуловдун, Кыргыз Республикасынын Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлигинин ишеним кат боюнча өкүлү Фархат Бурканович Ажибаевдин катышуусунда,

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүн, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 4, 17, 40, 45-беренелерин жетекчиликке алып, “Кыргыз Республикасынын

кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын “ушул Мыйзамдын 6-статьясында каралган учурларды кошпогондо” деген сөздөр менен баяндалган 5-статьясынын 2-бөлүгүнүн жана 6-статьясынын ченемдик жобосунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти ачык сот отурумда карап чыкты.

Бул ишти кароого “Бир Дүйнө – Кыргызстан” укук коргоо кыймылы” коомдук бирикмесинин кызыкчылыгын көздөгөн Т.Дж. Арыковдун, Т.А.Алмазбековдун жана К.Б. Кубатбековдун өтүнүчтөрү себеп болду.

Бул ишти кароого “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын “ушул Мыйзамдын 6-статьясында каралган учурларды кошпогондо” деген сөздөр менен баяндалган 5-статьясынын 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосунун жана 6-статьясынын Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык келүүсү жөнүндө маселеде пайда болгон аныксыздык негиз болду.

Ишти соттук отурумга даярдаган судья-баяндамачы М.Ш.Касымалиевдин маалыматын угуп, иштин материалдарын изилдеп чыгып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту

Т А П Т Ы:

2023-жылдын 29-мартында Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотуна “Бир Дүйнө-Кыргызстан” укук коргоо кыймылы” коомдук бирикмесинин кызыкчылыгын көздөгөн Т.Ж.Арыковдун “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын “ушул Мыйзамдын 6-статьясында каралган учурларды кошпогондо” деген сөздөр менен баяндалган 5-статьясынын 2-бөлүгүнүн жана 6-статьясынын 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосунун Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 10-беренесинин 2-бөлүгүнө, 32-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 33-беренесинин 1-бөлүгүнө, 48-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 63-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык келүүсүн текшерүү жөнүндө өтүнүчү келип түшкөн.

Өтүнүчтө белгиленгендей, “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамдын 5-статьясынын 1-бөлүгүндө аудиовизуалдык чыгармаларды жараткан чыгармачыл кызматкерлер көркөм изденүүгө, өздөрүнүн кинематографиялык идеяларын жана ойлорун ар кандай түрдө чагылдырууга, фильмди ар кандай тилде тартууну жүзөгө ашырууга, чет өлкөлүк адамдар жана юридикалык жактар менен биргелешип кино тартууга катышууга, фильмдерди мамлекеттик тилде жана Кыргыз Республикасынын аймагында жашаган башка элдердин тилдерине которуп сүйлөтүүгө укуктуу экендиги бекемделген. Ошол эле учурда көрсөтүлгөн статьянын 2-бөлүгүндө жогоруда аталган Мыйзамдын 6-статьясында каралгандан башка учурларды кошпогондо, аудиовизуалдык чыгармаларды цензурадан өткөрүүгө жол берилбей тургандыгы белгиленген. Жогоруда аталган Мыйзамдын 6-статьясынын 2-бөлүгүнө ылайык аудиовизуалдык чыгармаларды порнографиялык жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын

тыюу салынган башка түрлөрүнүн категориясына киргизүү тартиби жөнүндө жобо Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилет.

Ушуга байланыштуу арыз ээси мыйзамдар бир жагынан цензурага тыюу салса, экинчи жагынан өзгөчө учурларда ага жол берет деп эсептейт. Өтүнүчтүн авторунун пикири боюнча аудиовизуалдык чыгарма адамдын курчап турган дүйнөнү өзүнүн кабылдоосунун, анын чыгармачылыгынын натыйжасын, өз пикирин билдирүү жана аны жайылтуу формаларынын бири болуп саналат. Демек, Кыргыз Республикасында цензура жүргүзүүгө тыюу салуу сөз, басма сөз жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндигин чектеген мыйзамдарды кабыл алууга тыюу салуунун конституциялык кепилдиги менен шартталган.

Кайрылуу субъектиси талашылып жаткан ченемдик жобо жана ченем Конституцияда кепилденген адамдын укуктарын жана эркиндиктерин чектейт, ошондой эле Кыргыз Республикасынын укуктук системасынын курамдык бөлүгү болуп саналган эл аралык келишимдердин ченемдерине карама-каршы келет деп билдирет.

Алсак, Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактынын 19-статьясында ар бир адамдын өз ой-пикирин эркин билдирүү укугу бекитилген, ал өзүнө мамлекеттик чек араларга карабастан ар кандай түрдөгү маалыматты жана идеяларды оозеки, жазуу жүзүндө же басма сөз же билдирүүнүн көркөм формалары же өз тандоосу боюнча башка ыкмалар менен издөө, алуу жана жайылтуу эркиндигин камтыйт.

Ошону менен бирге аталган укуктардан пайдалануу өзгөчө милдеттерди жана өзгөчө жоопкерчиликти жүктөйт, башкача айтканда, мыйзам тарабынан белгиленүүгө тийиш болгон жана башка адамдардын укуктарын жана аброюн сыйлоо, мамлекеттик коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын жана адеп-ахлагын коргоо үчүн зарыл болгон белгилүү бир чектөөлөр менен коштолушу мүмкүн.

Андан ары Т.Дж.Арыков жогоруда аталган укуктар менен эркиндиктер коомдогу плюрализмдин болушуна жана көп түрдүүлүккө мүмкүндүк берет, алар ой-пикирди эркин билдирүүнүн критерийлери болуп саналат деп белгилейт.

Анын пикири боюнча эркин жана демократиялык коомдо цензураны жүргүзгөн өзүнчө мамлекеттик орган болбошу керек.

Өз пикирин эркин билдирүү, ошондой эле сөз жана басма сөз эркиндиги – адамдын өз оюн билдирүүсүнүн, анын жигердүү турмуштук позициясын калыптандыруунун, өзүнүн маанилүүлүгүн жана баалуулугун аңдап-түшүнүүсүнүн, анын айтайын деген оюнун угулушун жана башкаларды угуу муктаждыгын канааттандыруунун зарыл шарттары болуп саналат. Өз пикирин эркин билдирүүнүн кепилдиги – адамды эркин жана өз алдынча ой жүгүртүү мүмкүнчүлүгүн чектөөдөн коргоодо турат. Демек, пикир эркин айтылбаса, ал эркин боло албайт.

Сөз эркиндиги адамдын өз оюн, пикирин жана көз карашын жалпыга ачык айтуу, ачыкка чыгаруу, эркин билдирүү жана ар кандай жол менен таратуу мүмкүнчүлүгүнөн көрүнөт. Кайрылуу субъектиси, ошондой эле чыгармачылыктагы эркиндикти мүмкүн болуучу кыянаттык менен

пайдалануу маселелери колдонуудагы мыйзамдар, атап айтканда, порнографиялык мүнөздөгү предметтерди даярдоо жана жайылтуу үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигин караган Кылмыш-жаза кодекси менен жетиштүү түрдө жөнгө салынгандыгын белгилейт.

Баяндалгандарды эске алуу менен, Т.Дж. Арыков талашылып жаткан ченемдик жобону жана ченемди Конституцияга карама-каршы келет деп таанууну өтүнөт.

Конституциялык соттун судьялар коллегиясынын 2023-жылдын 28-апрелиндеги аныктамасы менен аталган кайрылуу өндүрүшкө кабыл алынган.

2023-жылдын 23-майында Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотуна Т.А.Алмазбековдун, К.Б. Кубатбековдун “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамдын 6-статьясынын биринчи бөлүгүнүн Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 10-беренесинин 2-бөлүгүнө, 32-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 33-беренесинин 1-бөлүгүнө, 48-беренесинин 1-бөлүгүнө, 63-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык келүүсүн текшерүү жөнүндө өтүнүчү келип түшкөн.

Кайрылуудан белгилүү болгондой, конституциялык жоболор Кыргыз Республикасында цензурага жол бербейт, жалпыга маалымдоо каражаттары эркин жана өз ишин мыйзамга ылайык жүзөгө ашырат (10-берененин 2-бөлүгү). Ушуга байланыштуу кайрылуунун субъекттери цензураны киргизүүнүн ар кандай пайда болгон мүмкүнчүлүгү өнөр адамынын өз дүйнө таанымын билдирүү эркиндигинин жана искусство чыгармаларын кабылдаган адамдын тандоо эркиндигинин көйгөйлөрүнө алып келерин белгилешет. Алардын пикири боюнча демократиялык коомдо мыйзамдык деңгээлде цензураны киргизүү туура эмес.

Цензураны караган мыйзам актыларынын кемчилиги адеп-ахлактык принциптердин жана чектөөлөрдүн белгилүү-бир формулировкаларынын жоктугу болуп саналат. Мисалы, кинотексттин алкагында деструктивдүү материал катары репрезентацияланган, “зомбулук”, “порнография”, “экстремизм”, “аялды жек көрүү” жана башка ушул сыяктуу түшүнүктөрдүн так аныктамалары жана мүнөздөмөлөрү белгиленген эмес.

Ушунун негизинде, арыз ээлери цензуранын жоктугу үй-бүлөнүн адеп-ахлактык жана руханий баалуулуктарына, элдин этностук жана диний каада-салттарына жана мамлекеттик укуктук жана маданий саясаттын жалпы принциптерине ылайык адамдын ишенимин калыптандыруунун демейки процессине өбөлгө түзөт деп эсептешет. Тескерисинче, мамлекет тараптан идеологиялык үстөмдүк инсандын эркин интеллектуалдык жана адеп-ахлактык жактан өсүшүн болтурбайт.

Кайрылуунун авторлору ар бир адам өз оюн эркин билдирүүгө, сөз жана басма сөз эркиндигине укуктуу экендигин, эч ким өз оюн айтууга же андан баш тартууга мажбурланбай тургандыгын белгилешет, ошондой эле сөз, басма сөз жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндигин чектеген мыйзамдардын кабыл алынышына тыюу салынат (Конституциянын 32-беренесинин 2, 3-бөлүгү, 63-беренесинин 1-бөлүгү).

Жогорудагы келтирилген конституциялык жоболор Башкы Ассамблеянын 1948-жылдын 10-декабрындагы 217 А (III) резолюциясы менен кабыл алынган Адам укуктарынын жалпы декларациясынын 19-статьясына жана Кыргыз Республикасынын 2003-жылдын 1-августундагы

Мыйзамы менен ратификацияланган Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин Адам укуктары жана негизги эркиндиктери жөнүндө конвенциясынын 11-беренесинин 1-бөлүгүнө дал келет, аларда ар бир адам мамлекеттик бийлик органдарынын кийлигишүүсүз жана мамлекеттик чек араларга карабастан ар кандай мыйзамдуу жол менен өз оюн эркин билдирүүгө жана маалымат менен идеяларды жайылтууга укуктуу экендиги каралган.

Ошондой эле жогорудагы эл аралык укуктук актыларда жарандардын жашоо-турмуштук таламдарын камсыз кылууда өзгөчө мааниге ээ болгон сөз эркиндиги жана өз оюн билдирүү укугу жалпы бирдей сакталууга жана урматталууга тийиш экендиги белгиленет. Сөз эркиндигине укуктуулуктун кепилдиги – бул биринчи кезекте анын Конституцияда бекемделиши болуп саналат. Ар түрдүү көз караштарды, пикирлерди, ишенимдерди билдирүүнүн реалдуу кепилденген эркиндиги, сын жана оппозициянын эркиндиги – бул мамлекет умтулуп жаткан коомдогу демократизмдин конкреттүү көрсөткүчү болуп саналат. Ар бир адам маалымат алууга жана жайылтууга өзүнүн укугунан пайдалана алат.

Кайрылуунун субъекттеринин пикири боюнча ой жана сөз эркиндиги, өз пикирин билдирүү адам эркиндигинин реалдуу көрүнүшү үчүн өтө маанилүү. Конституция Кыргыз Республикасын укуктук жана демократиялык мамлекет деп жарыялайт, бул мындай мамлекетте адамдын жана жарандын кепилденген жана иш жүзүндө болгон укуктары менен эркиндиктеринин болушун билдирет. Аларды таануу, коргоо жана кепилдиктер мыйзамдардын укуктук мүнөзүн жана аны колдонуу практикасынын негизги жана аныктоочу критерийи болуп эсептелет.

Арыз ээлери Конституциянын 33-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык, ар бир адам маалыматты эркин издөөгө, алууга, сактоого, пайдаланууга жана аны оозеки, жазуу жүзүндө же башка жол менен жайылтууга укуктуу экендигин белгилешет. Ушул эле укуктар 1966-жылдын 16-декабрындагы Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакттын 19-статьясынын 2-бөлүгүндө да бекитилген.

Кайрылуунун субъекттеринин пикири боюнча, талашылып жаткан ченем адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктери улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгы менен адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо максатында Конституция жана мыйзамдар менен чектелиши мүмкүн экендигин белгилеген Конституциянын 23-беренесинин 2-бөлүгүнүн талаптарына карабастан кабыл алынган. Мындай чектөөлөр аскердик же мамлекеттик башка кызматтын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен да киргизилиши мүмкүн. Киргизилип жаткан чектөөлөр көрсөтүлгөн максаттарга өлчөмдөш болушу керек.

Жогорудагыларды эске алуу менен арыз ээлери талашылып жаткан ченемди Конституцияга карама-каршы келет деп табууну өтүнүшөт.

Судьялар коллегиясынын 2023-жылдын 19-июнундагы аныктамасы менен Т.А.Алмазбековдун, К.Б. Кубатбековдун кайрылуусу өндүрүшкө кабыл алынган.

Жогорудагы кайрылуулардагы талаптар өз ара байланыштуу болгондугуна байланыштуу, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 32-

беренесинин 1-бөлүгүнүн 1-пунктуна ылайык, судья-баяндамачынын 2023-жылдын 14-июлундагы аныктамасы менен алар боюнча иштер бир конституциялык сот өндүрүшүнө бириктирилген.

Соттук отурумда кайрылуучу тарап өз талаптарын колдоду.

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү С.К. Ысыранов каралып жаткан маселе боюнча төмөнкүдөй пикирин билдирди.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы адам, анын укуктарын жана эркиндиктерин эң жогорку баалуулук деп жарыялаган.

Цензура – бул ар бир мамлекеттин ажыратылгыс функциясы, ал тыюу салуулар жана чектөөлөр системасын, ошондой эле пропагандалоо механизмин ишке ашырат.

Демократиялык укуктук мамлекетте цензура адамдын укуктары менен эркиндиктерин сактоо шартында өлкөнүн ички жана тышкы коопсуздугун, мамлекеттик жана саясий түзүлүштүн туруктуулугун камсыз кылууга багытталган.

Мамлекеттик бийлик органдары учурдагы конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө, мамлекеттин эгемендигин жана аймактык бүтүндүгүн бузууга; согушту, зордук-зомбулукту жана ырайымсыздыкты пропагандалоого; улуттук, этностук, расалык, социалдык, диний кастыкты козутууга; улуттук же катмардык артыкчылыктуулукка, сабырсыздыкка чакырык жасаган маалыматтарды көзөмөлдөшү жана чектеши керектигин белгилей кетүү зарыл.

Конституциянын 10-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык Кыргыз Республикасында цензурага жол берилбейт.

Ошол эле учурда Конституциянын ушул эле беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык, өсүп келе жаткан муунду коргоо максатында Кыргыз Республикасынын элинин моралдык жана адеп-ахлактык баалуулуктарына, коомдук аң-сезимине карама-каршы келген иш-чаралар мыйзам менен чектелиши мүмкүн.

Ошондой эле, Конституциянын 23-беренесинин 2-бөлүгү менен адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктери улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгы менен адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо максатында Конституция жана мыйзамдар менен чектелиши мүмкүн. Ушундай чектөөлөр аскердик же мамлекеттик башка кызматтын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен да киргизилиши мүмкүн. Киргизилип жаткан чектөөлөр көрсөтүлгөн максаттарга өлчөмдөш болушу керек.

Конституциянын 23-беренесинин 3-бөлүгүнүн экинчи абзацы менен адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин чектеген мыйзам алдындагы ченемдик укуктук актыларды кабыл алууга тыюу салуу каралган.

Ошентип, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин чектөөдө Конституция так белгиленген шарттарды сактоону талап кылат: чектөө так аныкталган укуктук формада – мыйзам түрүндө көрсөтүлүүгө тийиш; чектөөгө, эгерде ал Конституцияда көрсөтүлгөн белгилүү бир максаттарга кызмат кылса гана жол берилиши мүмкүн; чектөөлөргө аталган баалуулуктарды коргоо же белгиленген максаттарга жетүү үчүн зарыл болгон өлчөмдө гана жол берилет. Чектөө

принциптерин, максаттарын жана юридикалык формасын, башкача айтканда, алардын негиздерин (жалпы шарттарын) белгилөө менен Конституция адамдын укуктарын жана эркиндиктерин мамлекет тараптан өзүм билемдик аракеттеринен коргойт жана ошол эле учурда мамлекетти коомдук таламдарды коргоо үчүн аларды чектөөгө милдеттендирет. Ошол эле учурда, Конституциянын 23-беренесинин 3, 4-бөлүктөрүнө ылайык, Конституцияда каралгандан башка максаттарда жана андан ашкан деңгээлде адамдын укуктарына жана эркиндиктерине мыйзам менен чектөө коюлушу мүмкүн эмес. Мындан тышкары, чектөөлөрдү мыйзам алдындагы ченемдик укуктук актыларды кабыл алуу менен киргизүүгө тыюу салынат. Муну менен мүмкүн болгон чектөөлөрдү киргизүүнүн катуу алкактарын жана так аныкталган жол-жобосун белгилөө менен, Негизги Мыйзам адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин каалагандай жана өлчөмдөш эмес чектөөлөргө жол бербейт. Бул конституциялык жобо Адам укуктарынын жалпы декларациясынын жоболоруна шайкеш келет, анда өз укуктары менен эркиндиктерин иш жүзүнө ашырууда ар бир адам эң оболу башкалардын укуктары менен эркиндиктерин тийиштүү түрдө таанууну жана урматтоону камсыз кылуу жана демократиялык коомдо адеп-ахлактын, коомдук тартиптин жана жалпы бакубаттыктын акыйкат талаптарын канааттандыруу максатында гана мыйзам тарабынан белгиленген чектөөлөргө дуушарланууга тийиш деп белгиленген.

“Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамдын 1-беренесине ылайык кинематография жаатындагы мамлекеттик саясат Кыргыз Республикасынын маданиятынын жана искусствосунун ажырагыс бөлүгү болуп саналган кинематографияны сактап калууга жана өнүктүрүүгө мамлекет тарабынан кепилдиктердин камсыз кылуу принцибине негизденет.

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши кинематография чөйрөсүн жөнгө салуучу мыйзамдардагы карама-каршылыктарды тактоо жана жоюу максатында 2018-жылдын 10-январында “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” Кыргыз Республикасынын Мыйзамын кабыл алган, аны менен 5-статьянын 2-бөлүгүнө ушул Мыйзамдын 6-статьясында каралган учурларды кошпогондо, аудиовизуалдык чыгармаларды цензурадан өткөрүүгө жол берилбейт деген өзгөртүү киргизилген.

Ошол эле учурда талашылып жаткан Мыйзамдын 6-статьясынын 1-бөлүгү каралып жаткан редакцияда баяндалган.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2016-жылдын 14-октябрындагы № 551 токтому менен Аудиовизуалдык чыгармаларды порнографиялык жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын тыюу салынган башка түрлөрүнүн категориясына киргизүү тартиби жөнүндө жобо кабыл алынган.

Ушул Жобого ылайык аудиовизуалдык чыгармалардын порнографиялык жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын тыюу салынган башка түрлөрү катары категориясын аныктоо тиешелүү Ведомстволор аралык эксперттик комиссияга жүктөлөт, анын иштөө тартиби ушул эле Жобо менен аныкталат.

Жогорудагыларды эске алуу менен С.К. Ысыранов “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамдын 5-статьясынын 2-бөлүгүнүн жана 6-статьясынын талашылып жаткан ченемдик жобосу Конституцияга карама-каршы келбейт деп эсептейт.

Президенттин жана Министрлер Кабинетинин Конституциялык соттогу туруктуу өкүлү А.Т. Молдобаев арыз ээлеринин кайрылууда келтирилген жүйөлөрүн төмөнкү себептер боюнча негизсиз деп эсептейт.

Конституциянын 10-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, Кыргыз Республикасында цензурага жол берилбейт. Жалпыга маалымдоо каражаттары эркин жана өз ишин мыйзамга ылайык жүзөгө ашырат.

А.Т. Молдобаев “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзам кинематографияны сактоо жана өнүктүрүү боюнча мамлекеттин ишмердүүлүгүнүн негизги багыттарын аныктап, аны мамлекеттик колдоонун тартибин белгилей тургандыгын белгиледи.

Ушул Мыйзамдын 1-статьясына ылайык кинематография жаатындагы мамлекеттик саясаттын принциптери жарандардын киноискусствонун чыгармаларын түзүүдөгү жана пайдалануудагы укуктары менен эркиндиктерин камсыздоого, ошондой эле калктын кинематографиянын чыгармаларынан пайдаланууга мүмкүнчүлүк алышы үчүн шарттарды түзүүгө багытталган.

Президенттин жана Министрлер Кабинетинин Конституциялык соттогу туруктуу өкүлү Конституциянын 23-беренесинде адам укуктары менен эркиндиктери эң жогорку баалуулук деп жарыяланганын, алар түздөн-түз колдонулуп, бардык мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын ишинин мааниси менен мазмунун аныктайт деп белгиледи. Сот адилеттигин камсыз кылуу аркылуу адам укуктарын жана эркиндиктерин таануу, коргоо милдети мамлекетке жүктөлөт.

1966-жылдын 19-декабрындагы Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактынын 19-статьясынын 3-пунктуна ылайык, “Өз пикирин эркин билдирүү укугун пайдалануу өзгөчө милдеттерди жана өзгөчө жоопкерчиликтерди талап кылат. Демек, ал белгилүү бир чектөөлөр менен коштолушу мүмкүн, бирок алар мыйзамда белгилениши керек жана: а) башка адамдардын укуктарын же аброюн урматтоо үчүн; б) мамлекеттик коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын же адеп-ахлагын коргоо үчүн зарыл”.

Муну менен бирге А.Т. Молдобаев Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоо жөнүндө эл аралык конвенциянын 10-статьясында ар бир адам өз пикирин эркин билдирүүгө укуктуу экендигин белгилейт. Бул укук өз көз карашын кармануу эркиндигин жана мамлекеттик бийлик органдарынын эч кандай кийлигишүүсүз жана мамлекеттик чек араларга карабастан маалыматтарды жана идеяларды алуу жана жайылтуу эркиндигин камтыйт. Конвенция

мамлекеттерге телерадиоберүү, телекөрсөтүү жана кинематографиялык ишканаларды лицензиялоого тоскоолдук кылбайт.

Мындан тышкары, Конституциянын 32-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрүндө ар бир адам эркин ой жүгүртүүгө жана пикирге ээ болууга укуктуу, өз пикирин эркин билдирүүгө, сөз жана басма сөз эркиндигине укуктуу экендиги белгиленген.

Ал, ошондой эле Конституциянын 23-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктери улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгы менен адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо максатында Конституция жана мыйзамдар менен чектелиши мүмкүн экендигине көнүлдү бурду.

Мындан тышкары А.Т. Молдобаев Конституциянын 33-беренесинин 1-бөлүгү менен ар бир адам маалыматты эркин издөөгө, алууга, сактоого, пайдаланууга жана аны оозеки, жазуу түрүндө жана башка жол менен жайылтууга укуктуу экендиги каралгандыгын белгилейт.

Муну менен бирге балдарды сатуу, балдар сойкулугу жана балдар порнографиясы боюнча Балдардын укуктары жөнүндө конвенцияга факультативдик протоколдо баланы реалдуу же окшоштурулган ачык-айкын сексуалдык мүнөздөгү аракеттерди ар кандай каражаттар менен кандай болбосун чагылдырууга же баланын жыныс органдарын, биринчи кезекте, жыныстык максаттар үчүн кандай болбосун чагылдырууга тыюуну камтыйт.

Президенттин жана Министрлер Кабинетинин Конституциялык соттогу туруктуу өкүлү Конституциянын 48-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрүнө ылайык ар бир адамга өз мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруу, инсандыгын өнүктүрүү максатында илимий, техникалык, көркөм жана чыгармачылыктын башка түрлөрүнүн, окутуучулуктун жана окуунун эркиндиги кепилденгендигине көнүлдү бурду. Ар бир адам өз кызыкчылыгына жана жөндөмүнө жараша чыгармачылыктын бардык түрлөрүн жүргүзүүгө укуктуу. Ар бир адам маданий турмушка катышуу жана маданият баалуулуктарына жеткиликтүүлүккө укуктуу.

А.Т. Молдобаев БУУнун Адам укуктары боюнча комитети Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактыга № 22 жалпы тартиптеги өз сын пикирлеринде адеп-ахлак түшүнүгү көптөгөн коомдук, философиялык жана диний салттарга негизделгенин, демек, адеп-ахлакты коргоо максатында чектөөлөр бир гана каада-салттан келип чыккан принциптерге негизделбеши керектигин белгилейт.

Ал, ошондой эле Конституциянын 10-беренесинин 4 жана 5-бөлүктөрүнө шилтеме жасады, анда:

– өсүп келе жаткан муунду коргоо максатында моралдык жана адеп-ахлактык баалуулуктарга, Кыргыз Республикасынын элинин коомдук аң-сезимине карама-каршы келген иш-чаралар мыйзам менен чектелиши мүмкүн;

– чектөөлөргө жаткан иш-чаралардын тизмеси жана жеткиликтүүлүгү жана жайылтылышы чектелген маалыматтардын тизмеси мыйзам менен белгиленет деп белгиленген.

Ошентип, Конституцияда жеткиликтүүлүгү чектелген маалыматтардын тизмеси мыйзам тарабынан белгиленет деп түздөн-түз көрсөтүлгөн, бул “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзам болуп саналат.

Жогоруда баяндалгандарды эске алып, А.Т. Молдобаев талашылып жаткан ченемдик жобо жана ченем Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 10-беренесинин 2-бөлүгүнө, 33-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 48-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 63-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келбейт деп эсептейт.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин өкүлү А.М.Джаманкулов цензура – бул коомдо кабылданбаган маалыматты, идеяларды жана кептерди көзөмөлдөө, чектөө же тыюу салуу процесси же практикасы деп эсептейт.

Цензурага баа берүү маселеси текшерилип жаткан материалдын контекстине жараша болот. Айрым учурларда, цензура коомчулукту коргоо үчүн пайдалуу жана ачык болушу мүмкүн. Бул зыяндуу, жалган же кабыл алынгыс идеялардын жайылышын болтурбайт, коомдук адеп-ахлактык коопсуздукту камсыз кылат.

Бирок цензура сөз эркиндигин жана маалыматка жетүү эркиндигин бузуу катары сынга алынып, эркин баарлашууга жана коомдун эркин өнүгүшүнө тоскоолдуктарды жаратышы мүмкүн.

Мамлекеттик бийлик органдары жарандык коомдун институттары менен тыгыз кызматташтыкта: зордук-зомбулукту көрсөтүүнү, кылмыштуу жашоо мүнөзүн жаап-жашырууну же ар кандай жалпыга маалымдоо каражаттары аркылуу кабарларда, телекөрсөтүү программаларында жана көркөм каражаттарында ачык пропагандалоону, коомдун руханий жана адеп-ахлактык саламаттыгына кыйратуучу таасирин тийгизген атайылап бурмалаган окуяларды, фактыларды көркөм жана башка чыгармаларда (сахнада, театрда, телекөрсөтүүдө ж. б.) жайылтууну, ар кандай уюмдарга таандык жашоонун канондорун жана принциптерин массалык аң-сезимге, анын ичинде жалпыга маалымдоо каражаттары аркылуу киргизүүнү контролго алуусу жана чектөөсү, ал эми айрым учурларда жол бербеш керек.

Конституциянын 10-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык Кыргыз Республикасында цензурага жол берилбейт.

А.М. Джаманкулов талашылып жаткан ченемдик жобонун жана ченемдердин таасири коомчулукта жогорку адеп-ахлактык жүрүм-турумду калыптандырууга жана өсүп келе жаткан муунду тарбиялоого багытталганын жана Конституцияга карама-каршы келбей тургандыгын белгиледи.

Кыргыз Республикасынын Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлигинин өкүлү Ф.Б. Ажибаев “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамдын 6-статьясынын диспозициясы калктын саламаттыгын жана адеп-ахлагын сактоого, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоого багытталган деген позицияны карманат. Ошол эле учурда ал талашылып жаткан ченем жарандардын пикир билдирүү

эркиндиги, чыгармачылык эркиндиги сыяктуу укуктарын жана эркиндиктерин чектөөгө же кинематография тармагында кандайдыр бир чектерди түзүүгө багытталбаганын белгиледи.

Анын пикири боюнча “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамдын 6-статьясы менен аудиовизуалдык чыгармаларды порнографиялык жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын башка тыюу салынган түрлөрүнө киргизүүнүн тартибин аныктоо үчүн укуктук база түзүлдү.

Ф.Б.Ажибаев белгилегендей, талашылып жаткан ченемдик жобо жана ченем Негизги Мыйзамга карама-каршы келбейт, анткени аларда аудиовизуалдык чыгарманы көрсөтүүгө чейин ал чыгарманын контентин алдын ала текшерүү белгиленген эмес жана пикир билдирүү, сөз жана чыгармачылык идеялардын эркиндигине эч кандай мыйзамдык тыюу салуулар жана чектөөлөр белгиленген эмес.

Ошол эле учурда, анын пикири боюнча “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамдын 6-статьясын колдонуунун учурдагы практикасы порнографияга жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын башка тыюу салынган түрлөрү менен кылмыш-жаза укуктук күрөшүү чөйрөсүндө келип чыккан эң татаал көйгөйлөрдүн бири – бул түшүнүктөрдүн мыйзамдык аныктамасынын жок экендигин көрсөттү. Кыйынчылык порнография жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын башка тыюу салынган түрлөрү жогору деңгээлде маданий жактан шартталган көрүнүш экендигинде, башкача айтканда, чыгарманын тигил же бул түрүн порнографияга таандык кылуу конкреттүү коомдо кабыл алынган моралдык-этикалык стандарттарга, жол берилген чектерге көз каранды экендигинде турат. Бул айырмачылыктардан улам, эл аралык коомдук укуктун ченемдери “порнографиянын” универсалдуу аныктамасын камтыбайт, демек, укук колдонуучу “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамдын 6-статьясынын талаптарын так жетекчиликке алуусу зарыл.

Муну менен катар аудиовизуалдык чыгармалардын категориясын порнографиялык жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын тыюу салынган башка түрлөрүнө киргизүү Ведомстволор аралык эксперттик комиссияга жүктөлөт, анын иштөө тартиби Өкмөттүн 2016-жылдын 14-октябрындагы № 551 токтому менен бекитилген Аудиовизуалдык чыгармаларды порнографиялык жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын тыюу салынган башка түрлөрүнүн категориясына киргизүү тартиби жөнүндө жобо менен аныкталат.

Ошондой эле Ф.Б. Ажибаев аудиовизуалдык чыгармаларды порнографиялык жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын башка тыюу салынган түрлөрүнө киргизүүнүн колдонулган эл аралык практикасы, эгерде материал же предмет, бүтүндөй алганда, кумарланууну (орой сексуалдык тартылуу) козутууга жана эгерде ал адамдын жыныстык жүрүм-турумун ачыктан-ачык уятсыз, адепсиз түрдө чагылдырса жана ошол эле учурда олуттуу адабий, көркөм же илимий баалуулугу жок болсо порнографиялык же чыгармачылык иштин натыйжаларынын башка тыюу салынган түрү болуп саналаарын көрсөтөт деп белгиледи. Материалдын же предметтин порнографиялык мүнөзү атайын билими жок ар бир карапайым адам үчүн айкын болууга тийиш.

Алсак, балдарды сатуу, балдар сойкулугу жана балдар порнографиясы бөлүгүндө Баланын укуктары жөнүндө конвенцияга 2000-жылдын 25-майындагы Факультативдик протоколдо балдар порнографиясы реалдуу же жасалма ачык сексуалдык мүнөздөгү аракеттерди жасаган баланы кандай гана каражаттар менен болбосун чагылдырууну же баланын жыныс органдарын сексуалдык максатта кандай болбосун чагылдырууну билдирет деп белгилейт.

Конституциялык сот тараптардын жүйөлөрүн талкуулап, үчүнчү жактардын түшүндүрмөлөрүн угуп, иштин материалдарын изилдеп, төмөнкүдөй тыянакка келди.

1. “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 17-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык Конституциялык сот кайрылууда козголгон предмет боюнча анын ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу күмөн жараткан бөлүгүнө карата гана актыларды чыгарат.

Ошентип, Конституциялык соттун бул иш боюнча кароосунун предмети болуп “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын төмөнкүдөй редакцияда берилген “ушул Мыйзамдын 6-статьясында каралган учурларды кошпогондо” деген сөздөр менен баяндалган 5-статьясынын 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосу жана 6-статьясы саналат:

“5-статья. Кинематографияда чыгармачылыктын эркин болушу

Аудиовизуалдык чыгармаларды цензурадан өткөрүүгө, ушул Мыйзамдын 6-статьясында каралган учурларды кошпогондо жол берилбейт.

6-статья. Чыгармачылык эркиндиктен кыянаттык менен пайдаланууга жол бербөө

Фильмдин концепциясы учурдагы конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө, мамлекеттин эгемендүүлүгүн жана аймактык бүтүндүгүн бузууга чакырууга; согушка, зомбулукка жана ырайымсыздыкка; улуттук, этностук, расалык, социалдык, диний кастыкты тутандырууга; улуттук же тектик артыкчылыкты, сабырсыздыкты үгүттөөгө тийиш эмес. Фильмге порнографиялык мазмундагы сценаларды киргизүүгө жол берилбейт.

Аудиовизуалдык чыгармаларды порнографиялык жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын тыюу салынган башка түрлөрүнүн категориясына киргизүү тартиби жөнүндө жобо Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилет.

Кыргыз Республикасынын 2001-жылдын 2-октябрындагы № 86 “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамы мыйзамдарда белгиленген тартипте кабыл алынган, 2001-жылдын 10-октябрында “Эркин-Тоо” гезитинин № 74 санына жарыяланган, Кыргыз Республикасынын Ченемдик укуктук актыларынын мамлекеттик реестрине киргизилген жана колдонуудагы болуп саналат.

2. Кыргыз Республикасынын Конституциясы ар бир адамдын эркин ой жүгүртүүгө жана пикирге ээ болууга укугун, сөз жана басма сөз эркиндигине, маалыматты эркин издөөгө, алууга, сактоого, пайдаланууга жана оозеки түрдө, жазуу жүзүндө же башка жол менен жайылтууга укугун кепилдейт (32-берененин 1, 2-бөлүктөрү, 33-берененин 1-бөлүгү).

Кыргыз Республикасынын конституциялык көзөмөл органы бул көрсөтүлгөн конституциялык кепилдиктерди ишке ашыруу боюнча өзүнүн укуктук позициясын бир нече жолу билдирген.

Тактап айтканда, Жогорку соттун Конституциялык палатасынын 2015-жылдын 24-июнундагы Чечими менен пикирди эркин билдирүү, сөз жана басма сөз эркиндиги адамдын өз ой-пикирин билдирүүсү, анын активдүү турмуштук позициясынын калыптануусу, өзүнүн маанилүүлүгүн жана баалуу экендигин түшүнүүсү, анын пикиринин угулушуна жана башкаларды угууга болгон муктаждыгын канааттандыруу үчүн зарыл шарттар болуп санала тургандыгын белгилеген. Өз пикирин эркин билдирүүнүн кепилдиги – адамды эркин жана өз алдынча ой жүгүртүү мүмкүнчүлүгүн чектөөдөн коргоодо турат. Демек, пикирди эркин айтуу мүмкүн болбосо, өзүн эркин көрсөтө албайт.

Сөз эркиндиги адамдын өз оюн, көз карашын жана ишенимин жалпыга ачык айтуу, ачыкка чыгаруу, тоскоолдуктарсыз билдирүү жана ар кандай жол менен таратуу мүмкүнчүлүгүнөн көрүнөт.

Жогорку соттун Конституциялык палатасынын 2014-жылдын 29-декабрындагы башка Чечиминде өз пикирин эркин билдирүүнү, сөз жана басма сөз эркиндигин мамлекет тараптан бул үчүн куугунтуктоодон чочубастан, эркин ой жүгүртүү жана өз оюн эркин билдирүү укугу менен бир бүтүн жана ажырагыс катары каралышы керектиги белгиленген.

Конституциялык сот өзүнүн жогоруда билдирилген тастыктоосун дайыма кармануу менен бирге, азыркы учурда өз пикирин эркин билдирүү жеке баарлашуунун кеңири таралган каражаттарынын бири болуп калгандыгын эсепке албай коё албайт. Эгерде мурда жеке пикир, эреже катары, инсандын белгилүү бир тегерегиндеги талкуунун предмети болсо, бүгүнкү күндөгү санариптик маалымат чөйрөсүндө ар кандай пикир коомдук мүнөзгө ээ болуп, коомдук аң-сезимдин жаңы генезисинин себеби болуп калышы мүмкүн, ал башка адамдардын абалына гана эмес, ошондой эле бүтүндөй коомдун абалына оң жана кыйратуучу таасир көрсөтүшү мүмкүн. Адам эми пассивдүү аудиториянын бир бөлүгү катары кабылданбайт, бирок ал эрксизден коомдук пикирдин башаламан калыптануу механизминин репродукциясы болуп калууда.

Мындай кырдаалда ар бир адамдын өз пикирин жоопкерчиликтүү жана Кыргыз Республикасынын Конституциясында жана мыйзамдарында белгиленген башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин бузбай тургандай деңгээлде билдирүүсү тууралуу конституциялык талаптар өзгөчө мааниге ээ болот. Бул демократиялык мамлекетте инсандын укуктары жана эркиндиктери, ошондой эле анын коомдогу жоопкерчиликтүү жүрүм-туруму сыяктуу конституциялык баалуулуктардын ортосундагы тең салмактуулукту сактоо ишинде олуттуу мааниге ээ. Бул укуктук позиция эл аралык укуктун ченемдерине үндөш келет.

Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакттын 19-статьясынын 3-пунктунда өз пикирин эркин билдирүү укугунан пайдалануу өзгөчө милдеттерди жана өзгөчө жоопкерчиликти жүктөй тургандыгы белгиленген. Ал мыйзам тарабынан белгиленген жана башка адамдардын укуктарын жана аброюн сыйлоо, ошондой эле улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын

саламаттыгын жана адеп-ахлагын коргоо үчүн зарыл болгон айрым чектөөлөр менен коштолушу мүмкүн.

3. Конституцияга ылайык, Кыргыз Республикасында цензурага жол берилбейт. Жалпыга маалымдоо каражаттары эркин жана өз ишин мыйзамга ылайык жүзөгө ашырат (10-берененин 2-бөлүгү). Сөз, басма сөз жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндигин чектеген мыйзамдарды кабыл алууга тыюу салынат (63-берененин 1-бөлүгү).

Цензура (латынча *censura* – «катуу сындоо, катаал талдоо, талаптуу сын») анын классикалык маанисинде – бул монополиялуу бийлик тарабынан жагымсыз деп таанылган идеяларды жана маалыматтарды таратууну чектөө же болтурбоо максатында маалыматтын, басма продукциянын, музыкалык жана сахналык чыгармалардын, көркөм өнөрдүн, кино жана көркөм сүрөт чыгармаларынын, радио жана телеберүүнү, веб-сайттардын жана порталдардын, жеке кат алышуулардын мазмунун жана жайылтылышын көзөмөлдөөнүн туруктуу системасы. Эреже катары, ал демилгелөөчү жана жалпы камтуучу мүнөздө жана контролдоочу-тыюу салуучу ыйгарым укуктарга ээ. Бул адамдын жүрүм-турумунун керектүү стереотипин жана акыр-аягында өзүнүн “эксклюзивдик” идеологиясын киргизүү жана башкача ой-жүгүртүүнү басуу аркылуу бир тектүү коомду түзүү максатын көздөгөн бүтүндөй маалыматтык чөйрөнү көзөмөлдөөнүн репрессивдүү механизми. Дегеле, мындай цензура жакпаган маалыматтарды таратууну гана чектебестен, бийлик үчүн зарыл жана катуу такталган дүйнө таанымды мажбурлап таңуулоо үчүн жарандардын чыгармачылык процессине, кесиптик чөйрөсүнө жана жеке жашоосуна түздөн-түз кийлигишет. Цензуранын мазмунун дал ушундай мааниде жана түшүнүүдө ага Кыргыз Республикасында тыюу салынган.

Бирок, ар бир демократиялык укуктук мамлекет өлкөнүн ички жана тышкы коопсуздугун, мамлекеттик жана саясий түзүлүштүн туруктуулугун, ар бир адамдын жана бүткүл коомдун укуктарын, эркиндиктерин жана кызыкчылыктарын сактоону камсыз кыла турган баалуулук координаттарынын, тыюу салуулардын жана чектөөлөрдүн системасына муктаж.

Андыктан, жогоруда айтылган конституциялык тыюу салуулар өзүнүн укуктук табияты жана маңызы боюнча абсолюттук мүнөзгө ээ боло албайт, бул цензурага жол берилбестигин жарыялаган Конституциянын ошол эле беренесинин мазмунунан ачык көрүнүп турат.

Алсак, Кыргыз Республикасында өсүп келе жаткан муунду коргоо максатында Кыргыз Республикасынын элинин моралдык жана адеп-ахлактык баалуулуктарына, коомдун аң-сезимине карама-каршы келген иш-чаралар мыйзам менен чектелиши мүмкүн. Чектелүүгө жаткан иш-чаралардын тизмеси жана жеткиликтүүлүгү менен жайылтылуусу чектелген маалыматтардын тизмеси мыйзам менен белгиленет (Конституциянын 10-беренесинин 4,5-бөлүктөрү).

Басмырлоого, кастыкка же зомбулукка чакырган улуттук, расалык, диний жек көрүүчүлүктү, гендердик жана башка социалдык үстөмдүктү үгүттөөгө тыюу салынат (Конституциянын 32-беренесинин 4-бөлүгү).

Жогорудагы конституциялык жоболорду ишке ашырууда “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамдын 5-статьясынын 2-бөлүгүндө

аталган Мыйзамдын 6-статьясында каралгандан башка учурларда аудиовизуалдык чыгармаларга цензурага жол берилбей тургандыгы белгиленген.

Өз кезегинде бул Мыйзамдын 6-статьясында фильмдин концепциясы азыркы конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө, мамлекеттин эгемендигин жана аймактык бүтүндүгүн бузууга; согушту, зордук-зомбулукту жана ырайымсыздыкты пропагандалоого; улуттук, этностук, расалык, социалдык, диний кастыкты козутууга; улуттук же катмарлык артыкчылыктуулукка, сабырсыздыкка чакырбашы керектиги белгиленген. Фильмге порнографиялык мазмундагы көрүнүштөрдү киргизүүгө жол берилбейт.

Аудиовизуалдык чыгармаларды порнографиялык жана чыгармачылык иштин натыйжаларынын башка тыюу салынган түрлөрүнө киргизүүнүн тартиби жөнүндө жобо Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилет.

Жогорудагы конституциялык жоболор жана алардын аталган Мыйзамда ишке ашырылышы кинематография продукциясынын коомго жана анын ар бир мүчөсүнө өзгөчө таасир тийгизип, көптөгөн муундун өнүгүү процессинде чагылуу менен жалпы адамзаттык жана маданий баалуулуктарды калыптандыруунун маанилүү фактору болгондугу менен шартталган.

Көрсөтүлүүчү фильмдердин жогорку эстетикасы гана маданияттын өнүгүшүнө салым кошуп, күнүмдүк кыйынчылыктарды жеңүүгө, маалыматтык-идеологиялык ашыкча жүктөмдү жана эмоционалдык чарчоону басаңдата алат. Көркөм өнөрдүн синтезинин негизинде кинематография жараткан киномаданий чөйрө кино ышкыбоздорунун арасында жогорку социалдык маданий жана эстетикалык идеалдарды калыптандырууга мүмкүндүк берет.

Кино искусствосу азыркы коомдун күнүмдүк турмушунун олуттуу бөлүгүн түзөт. Бирок, кино салттуу калыптанып калган коомдук баалуулуктарды гана чагылдырбастан, ошондой эле белгилүү бир деңгээлде аң-сезимди калыптандыруучу компоненттерге таасирин тийгизет, бул адамдардын аң-сезимине деструктивдүү багыттарды жаратуу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Ушуга байланыштуу кино адамдын психикасына таасир этүүчү кубаттуу курал, ошондой эле коомдун эмоционалдык жана адеп-ахлактык жашоосун уюштуруунун жолдорунун бири экендигин белгилей кетүү маанилүү. Коомдун олуттуу бөлүгү жаш өзгөчөлүгүнөн, психологиялык туруксуздугунан жана жогорку сезимталдуулугунан улам бул таасирге өтө чабал келет.

Азыркы кионун таасири астында адамдын аң-сезими кандайча өзгөрүп жатканын түшүнүү кинематографтын адамдардын аң-сезимине кыйратуучу таасирин алдын алуу үчүн тийиштүү чараларды иштеп чыгуу зарылчылыгы жөнүндө айтууга мүмкүндүк берет.

Андыктан, инсандын адеп-ахлактык жана рухий саламаттыгы үчүн жарандык жоопкерчиликти күчөтүү багытында коомдун өнүгүшүнө кинематографиянын олуттуу таасирин эске алуу менен, деструктивдүү көз караштарды жайылтпоо жана жактырбоо боюнча алдын алуучу чараларды киргизүү жана таасир этүүнүн бул куралын жеке өнүгүүнүн кызыкчылыгы үчүн гана, анын ичинде сөз жана ой эркиндигин жол берилген чектөө саясатынын жардамы менен гана эмес, ошондой эле өсүп келе жаткан муундун критикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү аркылуу киргизүү зарылчылыгы келип чыгат.

Ошентип, билдирилген конституциялык жоболор өз жыйындысында мамлекеттен сөз эркиндигин жана адамдын эркин өнүгүүсүн камсыз кылуу үчүн жагымдуу шарттарды түзүүнү талап кылат, бул каралган тыюу салууларды бузгандыгы үчүн жоопкерчиликтиң ар кандай формалары, ошондой эле алардын алдын алуу механизмдери болгон комплекстүү укуктук механизмдин иштөө шартында гана мүмкүн.

Башкача айтканда, мамлекет укук бузуулардын жасалышын алдын алуу боюнча чараларды көрүүгө тийиш, анткени каралып жаткан учурда талашылып жаткан ченемдерде каралган тыюу салууларды бузгандыгы үчүн мыйзамда белгиленген жоопкерчиликтиң келип чыгышы мүмкүн болуучу кесепеттердин масштабын камтый албайт, анткени, жогоруда белгиленгендей, адамдардын аң-сезимине кинематографтын жалпы тийгизген таасири алардын жүрүм-турумунун белгилүү моделин калыптандыруунун кубаттуу куралы болуп саналат, аны жоопкерчиликтиң орун алган системасы менен гана жеңүү өтө кыйын болуп калат. Ушундан алганда мамлекет зыяндуу кесепеттердин келип чыгуусун алдын алуу боюнча чараларды камтыган ченемдерди мыйзамдык деңгээлде киргизүү үчүн жоопкерчилик тартат.

Ошондой эле мындай чараларды киргизүү зарылдыгы Конституциядан жана аталган Мыйзамдан гана эмес, ошондой эле Кыргыз Республикасынын эл аралык милдеттенмелеринен, анын ичинде Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин Мамлекет башчыларынын Кеңешинин 1999-жылдын 2-апрелиндеги Чечими менен жактырылган Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин мүчө-мамлекеттеринин Кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө өз ара аракеттенүү концепциясынан келип чыкканын белгилей кетүү керек.

Аталган Концепциянын II бөлүмүнүн 2-пунктунда КМШга мүчө-мамлекеттердин кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө өз ара аракеттенүүсүнүн милдети болуп компетенттүү органдардын кылмыштардын алдын алуу, аныктоо, бөгөт коюу, ачуу жана териштирүү иштеринин натыйжалуулугун жогорулатуу, эл аралык укуктук ченемдерди жана улуттук мыйзамдарды өркүндөтүү, ошондой эле терроризмге, бандитизмге, барымтага алууга, тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы башка кылмыштарга, порнографияга жана сойкулукка каршы күрөштө алардын макулдашылган иш-аракеттерди жүргүзүү саналат деп белгиленген.

Мындан тышкары, Жогорку Кеңештин 1994-жылдын 12-январындагы № 1402-XII токтому менен Кыргыз Республикасы кошулган Баланын укуктары жөнүндө конвенциянын 34-статьясында катышуучу-мамлекеттер улуттук, эки тараптуу жана көп тараптуу деңгээлде балдарды порнографияда жана порнографиялык материалдарда эксплуатациялоо максаттарында пайдаланууну болтурбоо үчүн бардык зарыл чараларды көрүшөт деп белгиленген.

Кабыл алынган эл аралык милдеттенмелерди ишке ашыруу максатында улуттук мыйзам чыгаруучу ар кандай мыйзамдарга учурдагы конституциялык түзүлүштү күч менен кулатууга жана өзгөртүүгө, Кыргыз Республикасынын жана башка кандай гана болбосун мамлекеттин эгемендүүлүгүн жана аймактык бүтүндүгүн бузууга чакырык жасоого, согушту, зомбулукту жана ырайымсыздыкты, улуттук, диний өзгөчөлүктү, башка элдерге жана улуттарга карата сабырсыздыкты пропагандалоого, ошондой эле порнографиялык материалдарды («Массалык

маалымат каражаттары жөнүндө», «Жарнама жөнүндө» мыйзамдар ж.б.) жайылтууга тыюу салууну караган бир катар ченемдерди киргизген.

4. Конституциялык сот каралып жаткан кырдаалда инсандын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыгында сөз эркиндиги менен бул эркиндикти чектөөнүн ортосундагы тең салмактуулукту сактоо мааниге ээ экендигин белгилейт.

Жогоруда көрсөтүлгөн тең салмактуулукту түзүү үчүн Конституциянын өзүндө жазылган адам укуктарынын жана эркиндиктеринин чектерин жетекчиликке алуу зарыл. Бул адамдын массалык маалыматты эркин издөө, алуу, берүү, өндүрүү жана таратуу укуктарын ишке ашыруусунун тыюу салууларда, милдеттерде жана жоопкерчилик чараларында билдирилген чектеринин болушу маанилүү конституциялык баалуулуктарды коргоо зарылчылыгы менен алдын ала аныкталган. Алсак, Конституцияда адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктери улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгы менен адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо максатында Конституция жана мыйзамдар менен чектелиши мүмкүн экендиги белгиленген. Киргизилип жаткан чектөөлөр көрсөтүлгөн максаттарга өлчөмдөш болушу керек (23-берененин 2-бөлүгү).

Конституциялык сот мындай чектөөнүн максаты – зыяндуу жана кооптуу, андыктан жагымсыз делген бул же тигил чыгарманы басып чыгарууга жол бербөө жана инсандын, коомдун жана мамлекеттин коопсуздугун камсыз кылуунун каражаты катары түшүнүү керектигин белгилейт.

Жогоруда баяндалгандардын контекстинде, аудиовизуалдык чыгармаларды жаратуу учурларында орун алышы мүмкүн болгон, эгерде алардын мазмуну адеп-ахлактык тыюуларды да, колдонуудагы конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө, мамлекеттин эгемендигин жана аймактык бүтүндүгүн бузууга; согушту, зордук-зомбулукту жана ырайымсыздыкты пропагандалоого; улуттук, этностук, расалык, социалдык, диний кастыкты козутууга; улуттук же катмардык өзгөчөлүккө, сабырсыздыкка мүмкүн болуучу чакырыктарды болтурбоого багытталган тыюуларды да этибарга албоо менен байланыштуу болсо, талашылып жаткан ченемдердин колдонулушу (“Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Мыйзамдын 5-статьясынын 2-бөлүгү, 6-статьясы) улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгы менен адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо жөнүндө конституциялык талаптар менен шартталган (10-берененин 4-бөлүгү, 23-берененин 2-бөлүгү).

Киргизилген чектөөлөр идеологиялык же субмданияттык багытка ээ эмес, бүдөмүк жана түшүнүксүз формулировкаларды камтыбайт, тескерисинче, так чектери жана жөнгө салуунун белгилүү ыкмаларына ээ экендигин эске алып, Конституциялык сот талашылып жаткан ченемдик жоболордун жана ченемдердин мазмунун цензура катары эмес, сөз эркиндигин жол берилген жана өлчөмдөш чектөө катары карайт.

Ошол эле учурда кинематографиядагы чыгармачылыктын эркиндиги тууралуу талашылып жаткан ченемде мыйзам чыгаруучу тарабынан ченем жаратуу техникасынын көз карашынан алганда бир ченемдик жобого маңызы боюнча эки түрдүү болгон укуктук категорияны – цензурага тыюу салуу жана Конституция менен жол берилген чектөөлөрдү мыйзамда конституциялык көрсөтмөнү жол берилгис кеңейтүү жана бул чектөөлөргө цензуранын ажырагыс элементинин окшоштугун берүү аркылуу бул чектөөлөрдү киргизүү менен билдирилген туура эмес формулировкага жол бергендигин белгилей кетүү керек. Белгиленген укуктук категориялар келип чыгуу табияты боюнча да, максаттары жана ишке ашыруу механизмдери боюнча да бири-биринен таптакыр айырмаланат.

Бирок Конституциялык сот талашылып жаткан ченемдик жобонун жана ченемдин укуктук пайдаланылышы Конституцияда, мыйзамдарда, Кыргыз Республикасы катышуучу болуп саналган эл аралык келишимдерде, эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптеринде жана ченемдеринде каралган ой жана пикир эркиндигин, өз пикирин билдирүү укугун, сөз жана басма сөз эркиндигин, ошондой эле көркөм жана чыгармачылыктын башка түрлөрүнө эркиндикке укукту бузууга юридикалык өбөлгөлөрдү түзбөйт деп эсептейт жана тиешелүү түрдө талашылып жаткан ченемдик жобону жана ченемди Конституцияга карама-каршы келет деп табуу үчүн негиздерди тапкан жок (10-берененин 1, 2-бөлүктөрү, 32, 33, 48-беренелери).

Жогоруда баяндалгандардын негизинде, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктун, 4 жана 5-бөлүктөрүн, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 48, 52 жана 53-беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту

Ч Е Ч Т И:

1. “Кыргыз Республикасынын кинематографиясын мамлекеттик колдоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын “ушул Мыйзамдын 6-статьясында каралган учурларды кошпогондо” деген сөздөр менен баяндалган 5-статьясынын 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосу жана 6-статьясы Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 10-беренесинин 2-бөлүгүнө, 32-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 33-беренесинин 1-бөлүгүнө, 48-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 63-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келбейт деп таанылсын.

2. Чечим акыркы болуп саналат, даттанууга жатпайт жана жарыяланган учурдан тартып күчүнө кирет.

3. Чечим бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кызмат адамдары, коомдук бирикмелер, юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана республиканын бүткүл аймагында аткарылууга тийиш.

4. Бул Чечим мамлекеттик органдардын расмий басылмаларына, Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун расмий сайтына жана “Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун Жарчысына” жарыялансын.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУ**